

МИТРОНОСНИ ПЕСНИК НИКАНОР ГРУЈИЋ

/1810 – 1887/

Борба против заборава је борба против обезличавајуће смрти. Само Бог има неуништиво „вечно памћење“, „вјечнују памјат“, али и сваки човеков подухват у култури чезне за вечношћу.

Овај напис је свеж венац једном Епископу који је био и песник. О њему је прота Димитрије Руварац рекао: „Он беше...горостас, ког српска мајка није скоро родила, а питање је, да ли ће га онаког скоро и родити...”¹ У „Јавору” је писано да је Владика Никанор пакрачки велики песник „велики родољуб српски и примерни слуга олтара Божјег”.²

Младост Милутина – Никанора Грујића

„Међу српским мешовитим селима у Барањи, налази се и Липова, -писао је у старости о својој младости, владика Никанор,- где сам се ја родио 1. дец. 1810. од оц Прокопија Грујића, пароха липовског и матере Агрипине рођ. Косић, а 13. дек. 1810. примио сам крсну тајну у Ивању, у светођурђевској цркви, од пароха ивањскога, Матеја Парабака и назван сам на крштењу именом – Милутина.

Наша поповска кућа била је у селу права домашња црква у којој су се обдржавали сви побожни обичаји и владала чистота нарави и речи. Отац је био строг свештеник у кући тако, као што је био и у цркви; а мати је увек била озбиљна и мудра у разговору с нама, као и са сваким другим ко је долазио к нашој кући...³

Које сам године пошао у липовску српску школу и колико ми је онда било година, то не знам, али сам добро запамтио мог првог учитеља Саву Јанковића који је био родом из Маиша. Од њега сам учио писмена на штици и код њега сам изучио: буквар, часловац, псалтир, катихизис, историју библичку, численицу; и научио сам *п о ј а т и*, рачунати, писати... а до 1822. изучио сам све што се учило онда у српским селским школама. Знао сам читати у цркви часловац, псалтир, апостол и друге црквене књиге, а код куће могао сам читати сваку српску књигу. У цркви сам знао и појати *с в е*, што се поје на вечерњу, на јутрењи, на часовима и на служби, а појао сам и за певницом на „Господи возвах” и на „Блажени”, кад се појао први, друти, трећи и четврти глас, које сам научио од Саве Јанковића.”⁴

Тада је мали Милутин имао свега 12 година. Затим је полазио „липовску немачку школу”, а потом га отац одводи „у најближе чисто немачко село Марок” где је за шест месеци научио „прилично швабски штрбецати”. Одатле одлази „у калвинско мађарско село Харшањ”, где је за десет месеци научио „читати, писати и гово-

рити маџарски”. „Кад се вратим кући — писао је владика Никанор — отац ме задржи пуне две године код куће, док не одјачам, па ће ме онда да да на какав занат, јер о мом даљем школовању није могло бити ни говора.”⁵

Али, један догађај у коме је одлучујућу улогу одиграо један леп глас и појање јуноше Милутина, промени очеву одлуку. То је било — писао је владика Никанор — 1826. ујесен, кад је започињала школска година. Једно вече наиђе од некуда парох Мухачки, Јован Живковић и преноћи код нас. После вечере, морао сам му *отпojaти* неколико ирмоса, које сам научио још од Саве Јанковића. „Па шта мислиш с тим твојим ђаком?” — упита он оца. А отац му одговори: „Мислим да га дам на занат.” „Немој — рекне му он виш’ да има *леп глас*, а ти храниш од куће и Драгутина, па могао би се хранити и овај сњим заједно у Мухачу и ићи у гимнасију... И тако ја доспем у изненада 1826. у малу гимнасију мухачку...”⁶

Тако је Милутин постао „од селског тежака, латински ђак” и у Мухачу свршио „ прву латинску класу као први еминенс из свију штудија и из катихизиса”. Идуће јесени дође опет у Мухач, у „другу латинску школу и — започе приватно учити децу / да олакшам оцу трошак”/. Тако се некад тешко, али с песмом школовало...

Милак илити Груја у Печују од 1837. године

Више школе, наставио је Милутин Грујић, од професора назван Михаилом,⁷ у Печују. Тако он бележи да је 1832. свршио реторику, а 1833. поезију, одакле му се породише и развише два прекрасна дара духа његова — беседништво и песништво. О говорништву његовом може се написати посебан рад, па зато о томе нећемо овде. Зато прелазимо на поље његова песничкога рада, али само у колико је везано са *п е в а њ е м*. Наиме, ево шта је он сам о томе писао:

„Год. 1836, свршио сам прву годину права. Кад свршимо испите, одвезе ме пријатељ мој, Јосиф Остојић, у Славонију, да проведемо код његових родитеља, у Борови, вакацију. Ту сам се упознао први пут са Славонијом и са лепим пределима њеним... За то неколико недеља, које сам провео у Славонији, саставио сам преко 30 веселих и љубавних песама, од којих се *п е в а ј у* гдекоје и *д а н а х* /тј. 1885, кад је писао аутобиографију/, а ушле су многе и у песмарице српске и хрватске...”⁸ Тако је муза песништва и музике /певања/ богато обдарила поету Милутина 1836. године...

Овај случајни и уопштено писан запис потоњег владике Никанора, не би био довољан да га упознамо као „дјака и поету”. Али, он се лепо може разумети тек када наведемо и једно занимљиво сећање на то доба. Милутинов друг, Максим Лудајић је записао:

„Међутим, тако у почетку школске године у Печују, учиним познанство са јуристом Михаилом Грујићем. Сродници и земљаци његови /из Липова у Барањи/ зваху га „Милаком” а браћа Срби, који се учашу на епископском лицеуму у Печују, просто — „Грујом”.

Те исте школске године, упознао сам се ја преко Грује са печујским фратром Винцетићем, правим Буњевцем из Субанице. Вицентић је био врло веселе нарави, простодушан и до крајности гостољубив, могао је зар у оно доба 20—30 година стар бити. Е па како то у поштену свету бива: да језик веже браћу међу собом, живесмо ми и са Винцетићем, па и он с нама као рођена браћа српска. Често смо се, а по нај-

више пута на челу нашег драог Грује, у печујском францишканском самостану, код брата Винцетића, у његовој ћелији састајали, а, међутим, искључиво само Грујине песме — *п е б а л и*. Исто тако је фратар Винцетић и нас, у нашим становима, чешће похађао, па и онда се вазда веселило и певало...

„Ја сам год. 1836/7. — прича даље Лудајић — на епископском лицеуму у Печују слушао физику али II год. филозофије; имао сам стан са својим коншколаром Јосифом Остојићем из Славоније, места Борова. Блажене успомене Никанор Грујић, епископ пакрачки, у оно доба био је такођер у Печују и слушао је права на поменутом лицеуму. Он је готово свки дан долазио у наш квартир, стога што му је Јосиф Остојић најискренији друг био. Овде сам почео познавати „Милака” — тако су га онда Срби звали. У стану нашем, вазда се певало, или боље рећи: Милак је певао, а ми смо дивне његове арије и милозвучни *г л а с* његов, с највећом усладом слушали и, истину да рекнем, ја такви анђелски глас, као што је његов био, ни прије ни после нисам чуо. Било је да сам ја много пути свирао у фрулу, а Грујић и Остојић играли и попјевали, а разуме се по себи, да је та игра била мило коло. Грујић је био врло веселе нарави, а где је потребно било, тамо је, опет, озбиљан био; он је у сваком друштву, не само ђачком, него и код Печујских грађана био *gratis* persona — где год се појавио. Стога су њега уопште сви љубили и, при томе, и заслужено су му поштовање одавали...”¹⁰

„У наше малено друштво — пише на другом месту Лудајић — спадао је и Тоша МРАОВИЋ из Баје, потоњи митрополит београдски... Ја сам свирао „коло” у фрулу, а братија су играла, као што то обично бива при чаши вина, а „вино веселит сердце человека” вели цар Давид. Тако у највећој братској љубави живесмо ми у Печују, школске године 1835/6 и 1836/7.”¹¹

Закључујући ова своја сећања, потоњи правник Максим Лудајић нарочито је истакао ово своје запажање о Милутину: „Песме градити, *арије* им давати и исте вазда певати — то је Грујићу *духовна храна* била...”¹²

Ни до данас нико у свету наше књижевности није ни покушао да те некад радо певане, анонимно објављене песме Грујићеве, издвоји из песмарица српских и хрватских. Тако су само његове штампане песме пред очима и онако ретких историчара књижевности и испитивача наше предбранковске поезије, док *певана* његова поезија и даље стоји под велом тајности. А, из оно неколико примера његове певане поезије, што је изнео Ђ. Магарашевић Млађи, види се колико је она блиска потоњим „народним песницима”. Зато се, поред Јована Суботића, Милутин Грујић може сматрати, баш по својој певаној поезији, претечом Бранка Радичевића, кога ће у истину и срести, када се из Печуја спустио у Сион Српски, у Сремске Карловце, у богословију...

Од тих грујиних веселих песама којих беше преко 300, поменимо само неколико, по наслову или првом стиху, и то оне на које је указао његов биограф Магарашевић или ко други, или смо ми, с разлогом, претпоставили да ће бити његове. То нека је макар путоказ будућим историчарима наше старије поезије, да тај посао наставе. Магарашевић вели: „Из доба у Печују, биће му и песма „Луло моја...”, коју и данас знају гдекоје врло старе и врло ретке особе”.¹³ Затим: „Међу рукописима Никаноровим наидох још на једну песму за певање, коју је писао песник својом руком и потписао се. Ова се песма може читати у старим нашим песмарицама...” Затим наводи неколико строфа песме Милутинове у *друштву* / „Домаћине драги, гостољубче благи...”/.¹⁴

„Таква му је — вели Магарашевић — и друга песма с натписом *уз чашу* / „Добри домаћине...”/, коју такође нађох међу владичиним рукописима... Све је ове песме испевао Грујић у веселим часовима живота свога, 1836. године. Баш под задњеом /овом/ песмом, сам је песник записао да ју је испевао „у Борови, м. 7^{бра} 1836. „¹⁵ А и сам : „Милак’ помиње једну своју певану песму и како је настала. Вели: „Кад се вратимо те јесени /1836/ у Печуј, новине нам донесу глас да је умро митрополит Стратимировић /Стеван, + 23. септембра 1836./. Тај глас ожалости нас српске дјаке, и у тој жалости нашој, начиним једну жалосну песму на смрт Стратимировићеву, коју смо *певали* жалосним гласом, кад год се где састанемо”.¹⁶ Одломак из средине ове песме донео је, такође, Магарашевић, али је она остала нештампана у целини, и ако се њен текст може наћи потпун у рукописним песмарицама карловачких ђака из половине прошлога века.¹⁷ Овом периоду припадају и Грујићеве песме: *Молитба* / „Добро јутро, лучезарни свете”/, која је настала „1836 у Печују”, како вели Магарашевић и *Сремска певачица* / „По селима лепог Срема”/.¹⁸ Уз те две, треба додати и песму *Љуби* / „Слатка љубо! Красна љубо! Име најмилије”/, коју изиште од Милака Раде Стратимировић и „да је штампати под својим именом у „Арнотовом Магазину”.¹⁹ Сам владика Грујић указује на ову песму као „на једну од *слабонских* мојих песама”²⁰, а то значи да је и она настала 1836. године и да је имала неку арију.

Са своје стране, ми ћемо додати још две песме, за које верујемо да су настале у Славонији 1836. године и да су Милакове, иако нема података да су његове. То су песме „Многи веле људи...”²¹ и *Волим дјака* / „Венеро прелепа...”/.²² Обе ове песме писане су истом метриком строфе које се среће и у његовим песмама *Уз чашу* и *У друштву*, па пошто је та форма врло ретка у других песника, а Грујићу је омиљена, могле би се и поменуте две песме приписати њему.²³

Груја или „Срб–Милутин” у Сремским Карловцима до 1840. године

„Како Михајло није био племић — пише Д. Руварац — те по тадањем угарском уставу не би могао добити никакву јавну државну службу, реши се, по наговору очином, да иде у богословију и да ступи у придворне калуђере, куда га је 1836 позивао и митрополит Станковић још као епископ бачки. У калуђерски сталеж дотле су, а и у то доба, најдаровитији млади људи ступали...”²⁴

„И ујесен 1837. године дође Грујић у Карловце у богословију”.²⁵ Већ на првом кораку, Груја је доживео разочарење. Његови професори примили су га хладно и незаинтересовано. У то време за новог митрополита беше изабран Стефан Станковић, владика бачки. „Од избора до инсталације Станковићеве — писао је владика Никанор — частили су се, које у кафани, које у својим квартирима, многи депутирци и нас неколико богослова, који смо саставили *певачко* друштво које је учествовало у свима тима частима, где сам ја морао више пута устајати од стола, да направим једном ил другом депутирцу, који су били на части, по једну песму, коју смо *отпевали*. Обично ми је казивао Стево Зако /+ 1860/ особитости особе којој је требало певати. Било је тих, с ногу прављених песама, преко четрдесет, од којих је издао после Т. Павловић гдекоје и у „Народном листу” свом. А о инсталацији Станковићевој, певало је наше певачко друштво у магистарској собици различите за ту светковину састављене песме. Том приликом, поднео сам и ја Станковићу две штампане оде, једну у којој сам певао

избор његов, а другу, којом сам прославио инсталацију његову...”²⁶

Овом својом активношћу, Груја је стекао симпатије код „депутираца”, уважење код новог митрополита, али и завист, мржњу и освету код придворних калуђера, професора богословије —Арсенија Стојковића, Прокопија Ивачковића и Самуила Маширевића. „Док сам ишао у прву годину богословије /1838/, упињали су се јако моји професори да ме истисну из богословије и истиснули би ме били својим школским интригама, да ме није бранио Станковић и да им није помрсио конце плетака њихових. А кад им то није могло да испадне за руком, они се сложе да ме секирају и сваком приликом боцкају, не би ли оставио и сам богословију и отишао из Карловаца. Кад свршим прву годину, а ја наумим да отидем у Пешту и да се не вратим више у Карловце...”²⁷

Иако Никанор Грујић у својој аутобиографији не описује узрок због чега су га професори хтели избацити из богословије, ипак се разлог томе може наслутити. Један биограф Грујићев вели: „Слободан дух Грујићев и његово *певање*, није се допало тадањим професорима карловачке богословије”.²⁸ А тиме је све речено. „Груја”, како су га богослови звали, био је момчина око 27 година, у напону живота. А будући веселе и весели, он је волео да пева, сам и у друштву; па је ишао и тамо где се невало и забрањивало, где је остајао дуже од прописаног времена. Залазио је и у домове карловачких грађана о славама и многи су позивали „богослова”, како су га звали, јер је он дивно појао... Његово „Добри домаћине!” дирнуло би домаћина, а његово „Многи веле људи” насмејало домаћицу и укућане. Његова жива нарав, природна веселост и срдачна искреност према свакоме човеку, био он паор или властелин, мирјанин или духовно лице, нису одговарала строгости и дисциплини професора. И зато се Груја 1838. обрете у Пешти где пише песме избравши песнички псеудоним „Срб—Милутин”,²⁹ које штампа у „Сербском народном листу”, а од којих су неке по својој песничкој вредности пренесене и у антологију српских песника која доноси најбоље песме српских песника предбранковог периода.³⁰ Но, и поред тога што је заступљен у неким антологијама, усудили би се да кажемо да Милутин Грујић није још увек добро испитан као песник предбранковог времена, чему је главни узрок што његове песме никада нису биле сакупљене у једну збирку.

Али, Груја остаде у Пешти само преко распуста 1838. „У почетку школ. године, врати се Грујић у Карловце и ту је 1839. год. свршио другу, а 1840 и трећу годину богословије. За читаво то време, био је Грујић душа друштвеном животу тадањих карловачких богослова и карловачког грађанства. Многа шаљива, љубавна и весела друштвена песмица, потекла је из његовог пера, а многа од тих песама певала се и тада, а пева се још и данас у нашем друштву. Тих ћемо песама наћи у старим нашим песмарицама /„лирама”/, почињући од 1847. године, па до најновијега времена. Ово су му били највреднији и најмилији дани у ђачком му животу, који се свршује 1840. године са свршетком богословских наука, када се на растанку опростио са грађанима и са својим друговима...”³¹ Тада је одржао један пригодан говор, захвалио се митрополиту Станковићу и тај говор је штампан у „Летопису МС”. И док су се плодови његове поетске музе могли читати у „Сербском народном листу”, а „песме су се његове врло радо читале”, дотле је његова *певачка* лира, са које су се откидале оне и данас радо певане песме које су се ориле по Сремским Карловцима, по Срему и Славонији и даље, полако утишавала да после 1840. заувек заћути. Но, пре него о томе кажемо коју, допустите да набројимо оне његове *певане* песме испеване у карловачком периоду, о

којима говоре књижевни историчари, биографи његови или које смо ми запазили. За карловачки период његове певане поезије, неки познаваоци живота Милутина Грујића везују врло познату и популарну му песму „Милкина кућа на крају” о којој постоји много текстовних варијанти и приличан број мелографских записа.³² Будући да није текст ове песме никада штампан, тешко је одредити кад је ова популарна песма настала. Ако за ту песму није сигурно где је настала, за другу његову, такође веома популарну и рано певану песму — „Гди Фрушка Гора у Дунав силази” јасно је већ по наслову да је настала у Сремским Карловцима. Она је била толико позната, а типична за певање младога „Грује”, да се налазила скоро у свим песмарицама прве и друге половине прошлога века. Њен дирљиви текст од четири строфе у форми елегичне оде, није промакао оштром оку Јована Скерлића, који ју је поменуо у свом раду о Никанору Грујићу: „Било је од интереса показати Грујића, доброга латиниста, који је умешно руковао класичним размером, писца старинске и сентименталне „Где Фрушка Гора у Дунав силази...”.³³ И у једном Грујићевом некрологу, стоји записано: „Од песама Грујићевих, неке су и врло популарне, те су се у пређашње доба радо певале у народу, као „Где Фрушка Гора у Дунав силази”, „Белкина кућа на крају” и „Луло моја, разбрибриго моја”.³⁴ „Од осталих песама Грујићевих које су настале у карловачком периоду и певале се, можемо поменути још три: прву, „На оној гори високој”, коју наводи Скерлић, а која се провлачи по песмарицама³⁵ и две песме за које предпостављамо да су Грујићеве. У рукописним песмарицама карловачких и новосадских ђака половине прошлога века, могу се међу осталим текстовима песама које су певали, наћи и дугачак текст песме, која гласи по првим стиховима: „У времена млада /очевидно страда/ пре много година /омилени свима/ богослов”.³⁶ Ова песма од 16 строфа, а у неким варијантама и више, у којој звони као рефрен израз „богослов”, може се приписати Грујићу, јер подсећа фактуром стиха на раније му песме „Уз чашу” и „У друштву”. То потврђују и стихови „Чашице не зује /јер се боје Грује...” У овој песми, „Груја” опева свој опроштај од прела, „фрајлица”, „дама” и „њини господара”, од „сватова и весеља”, од „кола”, „винца и мене” — од срећног живота карловачког, и она је настала, вероватно, 1840, када је богослов Груја опростио се од световног живота и отишао у искушенике, приправљајући се за монашки чин и живот калуђерски, духовни...

Још да додамо, да друга песма из тих карловачких песмарица, „Уранила девојка тек што сунце загрије /да код 'ладног потока бјело лице умије”, може се такође приписати Грујићу, пошто се у њој помиње и „богослов”, који теши младу девојку.³⁷

Млади калуђер Никанор до 1848. године

Свршивши богословију 1840. године, Милутин је требало да решава: или ће у свештенике, или ће у калуђере. Усаветован од свога заштитника и добротинитеља, митрополита Станковића, Милутин узео крст на раме своје и изабра монаштво. „Остао сам — пише он — целе те зиме /1840/ у Кувеждину као искушеник, и године 1841. до маја месеца... И, на Петровдан, дође из Карловаца дворски игуман Константин /Андрејевић/ и постриже ме за монаха кувеждинског, и даде ми име *Никанора*, за спомен печујском владици Никанору /Мелентијевићу „Крушедолцу”, 1655—1739/, који је оставио дијецезу печујску и вратио се у манастир Крушедол да га подигне из пепела

у који су га претворили Турци”.³⁸ У међувремену умре митрополит Станковић, а на његово место дође Јосиф Рајачић. Рајачићу се Никанор допадне и на св. Николу /1842/, он га рукоположи за ђакон, „а на појутарју, пише Никанор — преда ми прву годину богословије... Год. 1843, јануара 7, на св. Јована, кога је славио као крсно име своје произведе ме Рајачић за протодјакон. Тако сам био три године богослов осам месеци искушеник, годину и четири месеца монах, месец дана дјакон и кад сам издржао постојано и у богословији и у манастиру све непријатељске нападаје и судбине сметње, постао сам тек 1843. године чиновник у овдашњој јерархији нашој...”³⁹ Тако је у то време Никанор Грујић био професор богословије и придворни калуђер, протођакон патријарха Рајачића.

У богословији, целе 1842/3 и нешто 1843/4 школске године предавао је богословима педагогију, словенску граматику, риторику, I део догматике, стил, писање и читање /словенско, али и *појање*/ и црквено правило. Иако је као син свештеника, још од малена знао добро појати, имао одличан глас, ипак је настојао да се што боље упуту у све тајне нашег богатог српског црквено—народног појања. Остало је забележено: „Од Јанићија Поповића, који је био за време митрополита Станковића и Рајачића дворски капелан, економ и надзорник „благодјејанија”, научио је појати тадањи придворни калуђер, а после владика пакрачки Никанор Грујић, који је имао леп глас а и особиту вољу за појање. Он је много штошта и на своју руку удешавао, а главно му је дело — што је „Хвалите” на арију „Тон деспотина” за појање удесио. Приповедају да се и он често са протом Стаматовићем /Павле, 1805—1864/ напојавао...”⁴⁰ Поменуто „Хвалите” на „Тон деспотин” сачувало се и у нотним бележењима неколико наших угледних музичара и дошло је до наших дана.⁴¹ Ми га прилажемо нашем раду. Будући да је више пута забележено, може се предпоставити да је било популарно и да се радо певало у С. Карловцима одакле су га богослови, научивши га од Никанора, даље разносили по својим епархијама. Појање је опет зближило богослове и њиховог професора Никанора Грујића тако да су га оптуживали да он пријатељује са ђацима, да је испустио професорску власт над њима. То дочекује митрополит Рајачић и — прича Никанор — „дозове нас тројицу: Ивачковића /Прокопија/, Каћанског /Сергија/ и мене к себи, па ме опомене да не *фратернизирам* с мојим дјацима, јер од тога фратернизирања могу искусити неповољних неприлика а њих двојицу опомене да човечније поступају с богословима...”⁴²

Митрополит Рајачић је волео ученог Никанора, који му је био „десна рука”, али је и поред тога Никанор споро напредовао у стицању црквених чинова. Тако бележи у својој аутобиографији да је рукоположен од митрополита Рајачића „на Духове, 26. маја 1846, за презвитера, а на св. Николу, тј. 6. децембра те исте године за протосинђела”. Тада је млади Никанор имао 36 година и био у напону своје физичке снаге и духовних, интелектуалних моћи. „Велик умом, вјером и љубављу — писао је о њему један његов поштовалац — и надом — а челичан вољом у неуморном раду за добро и срећу народа свога, још за рана успео се је наш Никанор, као горостас, на ону висину, којом корачају само најбољи људи овога свијета — као праве звијезде водиле људскога напретка, као племените ватре по брдима народног живота, што сјајним зрацима великих дјела својих обасјавају сву моралну атмосферу око себе и пламеним дахом духа свога грију и далеке нараштаје...”⁴³ па како је изгледао млади протосинђел Никанор, песник „Срб—Милутин” у оним данима пред револуционар-

ну 1848. годину? „Стаса је био нешто изнад средњега и физички врло лепо развијен; особито му је био развијен грудни кош. Био је изванредно јак, управо атлета... Очи су му биле мале, лепе, плаве, чисте и ванредно магнетичне. Брада му је била пуна и доста дуга, бркови јаки, а чело широко и високо. Иако су му у младости богиње биле наружиле лице у старијим годинама то га ни најмање није ружило ни падало у очи. Једном речи — мушка лепота и импозантна појава”.⁴⁴ „Као да га сад пред собом гледам, сећао се Никанора један његов савременик — тако ми се је у памет усјекао необични, врло одлични његов појав. Архијереј од главе до пете, пун умља и далека гледа, пун црквене свијести и дубоке побожности, пун доброте и чисте љубави за ближњега, и нижега свога. А говор му жива, жива пјесма народна...”⁴⁵

Познато је да је Вук Стефановић Караџић имао своје мишљење о младом Никанору, које је било негативно због Никанорових доста умесних примјетби ” на Вуков превод Новог Завјета /1847/. Али, Вуков пријатељ, трговац вуковарски Јустин Михаиловић, помало књижевник, високо је ценио Никанора. Боравећи 1847. године у С. Карловцима, писао је о њему Вуку: „Грујић је честит човек... и у свему се, баш у свему се ш њим слажем... Смешно је то било — на пароброду путујући из Новог Сада горе како сам ја од неког архим. Кнежевића мислио да је Грујић, а за Грујића мислио сам да је онај — па дођох у разговор са Кнежевићем /као што сам ја мислио:/ и чудећи се како човек лепо мисли о нашим стварма и одма’ одобрава ерцеговачко наречије;⁴⁶ кажем му, како је код нас жалост што и људи добре главе као н. п. Грујић пишу мешајући наречја, па још у стихови слажу цвет и свет, које сам ја некад побележио. Ја то говорим, а он црвени, па вели: „који Груић?”, док се нисмо познали да је он Груић. Никад није човек веће и искреније критике у очи чуо од непознатог човека. Е, ту се већ нисмо растали до Вуковара и ја имам о њему добро мњеније...”⁴⁷

Архимандрит Никанор, велики трагичар Буне 1848.

Буна 1848. године, велика је трагедија у историји српског народа у Војводини. Она има многе своје трагичаре, али је један од највећих, а најблиставијих, млади Никанор. Сећајући се тих горких дана, Никанор је писао: „Када је долазио генерал Шупљикац /Стеван, Петриња 1786—1848, Панчево/, избрани војвода наш из Италије, ја сам га дочекао и поздравио 25. септембра /1848/ као патријархов протосинђел, на Банстолу /брдо код С. Карловаца/ а сутра дан, 26. септембра произведен сам на служби Божјој у карловачкој катедралној цркви за архимандрита кувеждинског, и после три дана војвода оде четама а ја се преселим у манастир Кувеждин...”⁴⁸

Пишући ово, мора да се Никанор сетио оне чувене Мајске скупштине 1848. године, када се сакупише сви Срби да кују будућу Војводину. „Ударише звона, митрополит у митри и одјејанију, а за њим све листом наже у митрополитско двориште. Митрополит се испе на један вис, а народ, као таласи око стене, слеже се око својега архипастира. Колико око прегладати, гмиже и бруји народ, народ, народ... Поче протосинђел Никанор: „Отеше нам деспоте, узеше патријархе, узеше све”. Не остави на миру ни цара Леополда, ни Марију Терезију, ни Јосифа II. „Све што дали, оно и узели”, виче Никанор, а народ у један глас: „Хоћемо патријарха, хоћемо деспота,

хоћемо војводу!” Одједанпут се из свију грла заори: „Живео Јосиф патријарх! Виват!” Најснажнији издиглоше Рајачића на рукама и показаше народу, он благосиљаше а народ готово ван себе од радости, кликташе...”⁴⁹ Сећао се Никанор кад, потом, изабраше и војводу Стевана Шупљикаца и када му у почаст запевахе Милетићеву песму: „*Место славних Немања и цара Душана, Бог нам засад поклања војводу Стефана...*”⁵⁰ Сећа се Никанор свега тога и избора новог војводе будуће „Војводине” и његовог дочека, али и опроштаја од њега...

„Стиже глас у Карловце — писао је Јаша Игњатовић — да је Шупљикац, капљом ударен у Панчеву умро. Тај глас ударио је као гром... Тело су му у јакој зими пренели у манастир Крушедол. Сад ће у цркви започети опело. Силан народ се купи, ведар зимски дан у Цркви дупком пуно и ван цркве масе. Започе се жалосна служба. У певницама поје Грујић и Сима Поповић. Грујић, протосиђел или архимандрит, не опомињем се, лепо поји, али у другој певници С. П. дивно. Надмашују се. Опело тако појати у мом животу више нисам чуо. Слушао сам их, гледао сам их. То није било само појање то је био песнички плач, право риданије. Певци су осећали што су певали и све им се срце у песму прелило. Свет је слушао, гледао... Никанор Грујић је дугу, дивну беседу изговорио, пренео је народа осећај за овај мах у прошла столећа...”⁵¹

Настала је 1849. година у чијој је првој половини архимандрит кувешдински Никанор седео у свом манастиру болно саосећајући са пером у руци, са мученичким страдањем српског народа и бесмисленом борбом Срба и Мађара.

У својој „*Автобиографији*” Никанор је писао и о страдањима српског народа 1848–1849. године. Бурне 1848. године одржавао се и занимљиви Свесловенски конгрес Словена у Прагу, на који су били позвани најодличнији представници свих Словена. Представници Срба на челу са протом Павлом *Стаматовићем*, беху и песници „Срб—Милутни” и Јован Суботић. Обојица су о том свом боравку оставили записе, који допуњују слику велике представе у којој су особену улогу играли и Срби са својом древном „словенском литургијом” и чувеним појањем.

Грујић је о томе записао следеће:

„На наше Духове, служио је Стаматовић службу Божју усред Прага на којој је било преко десет хиљада људи. Кад смо се враћали са службе у Музеум, бацали су на нас са свију прозора цвеће и венце и викали с највећим одушевљењем: „Слава Србском!” Да се парализира то одушевљење, нареде они, које је то уболо у очи и у срце да се служи друге недеље на истом месту римска или унијатска служба, на којој ће да се побрате све политичке и књижевне странке прашке. После те службе, ишле су све странке које су се побратиле, по сокацима *певајући* словенске песме, ту се посвађају са војницима и приметне се крвав бој...”⁵²

Суботић, као посматрач, овако описује учешће наших:

„...Ту смо ми говорили и радили док не дође први дан Духова. Тај дан се служила словенска литургија на тргу Св. Вацлава. Служио је прота Стаматовић, а присуствовао је архимандрит Грујић. Ми Срби, наравно, као православне цркве чланови били смо тај дан у прочељу.

Стаматовић је поменуо у јектенији сва славна имена и српска и чешка и пољска и руска, а „Господи помилуј” орило се на великом том тргу громогласно. Куће су по свим катовима и прозорима биле пуне сваковрсних накита, застава, ћилимова и цве-

ћа. Лепе госпође и младе девојке гледале су на прозоре као какве рајске птице из својих кавеза. Прота Стаматовић био је јако грлат па му се јектенија разносила по тргу као глас војсковође који регименте командира.

Архимандрит Грујић, принео је к повећању светковине својим *мајсторским* певањем оних стихира, које се на нашој духовној служби поју. Грујић је био *уметник* у црквеном појању, а глас је имао као звоно: није чудо да је учинио најутоднији утисак код Чеха, који то знају ценити и судити.

То је била слава за нас и наше пријатеље...”⁵³

Као и увек скроман, радан и повучен, архимандрит Никанор је проводио године испуњене радом, увек користећи општем добру и благостању српства и народа Српског, коме је душом и телом припадао као најодличнији представник његов. Није узалуд Миша Димитријевић, говорећи о Грујићу, подвлачио: „Што Грујићеву поезију, па и његову јавну радњу нарочито карактерише — то је *српски* осећај. Но, Никанор Грујић не само да је српски осећао, већ је цела његова индивидуалност била оваплоћење српског духа и српске нарави: То се огледало у његовим песмама, то је кресало из његових говора, то му се видало на сваком кораку приватног живота и избијало је нарочито силно у његовом јавном раду. То је она драж и моћ у његовим књижевним и јавним пословима, која је примамљивала, очаравала и савлађивала српску публику”.⁵⁴ Другим речима, куд год ишао и ма шта радио увек је то било заради истицања рода и отаџбине којој је припадао. Тако је и онда био на служби и услузи када је требало спасавати српско црквено народно појање од изопачавања и заборављања. Сећајући се тога, сликар Стеван Тодоровић је забележио:

„Када је патријарх 1855. године примио у Сремским Карловцима Корнелија Станковића, позвао је своје дворске калуђере, показао им Станковића и казао им зашто је дошао. Готово сви калуђери рекли су да не верују да се певање може написати. Стога Станковић замоли архимандрита Никанора Грујића, доцније епископа пакрачког, који је ту био, да он отпева коју год хоће црквену песму. Грујић је отпевао „Глас Господен”. Док је Грујић певао, Станковић је то писао у ноте и када је Станковић после тога по својим нотама отпевао то исто, калуђери су се томе веома зачудили...”⁵⁵

И тако, народни син чинећи добра своме народу у свакој прилици, очекивао је да ће и њега народ наградити као што га је волео. Међутим, догодило се обратно.

Споро је напредовао у својој служби. Д. Руварац бележи у једној реченици: „Уместо да је Никанор 1853. године постао епископом, буде он те године премештен из Кувеждина у Крушедол”.⁵⁶ И мада је у својим мемоарима написао да долази из срећеног Кувеждина ⁵⁷ у празан Крушедол, по вољи других — патријарх Рајачић му се правдао како је „Кувеждин по деклараторијалним уредбама само игуманијат, а Крушедол је најзнаменитија архимандрија у јерархији нашој”.⁵⁸ У манастиру Крушедолу дуго је таворио и није био нарочито срећан, пишући чувене алегоријске песме „Српкиња код навијања” и „Српкиња код извора”, које су штампане у „Седмици” под псеудонимом, а данас, нажалост, потпуно заборављене. У тим песмама показало се да Грујић није само човек осећања, већ и поета дубоких, испрених мисли.⁵⁹ „10. фебруара 1859. године буде наименован, после смрти епископа Сергија Каћанског, за мандатора горњокарловачке дијецезе и био је у Плашком све до постављања митрополита Петра за епископа горњокарловачког”.⁶⁰ Ту опет у служби народу поучава просве-

ти и школи, а учи њега речи, пословице, обичаје и песме. Тешко се растаје са Плашким и враћа у С. Карловце, где после велике распре буде настојањем патријарха Рајачића, „на Духове, 11. јуна 1861. године” посвећен за епископа — без епархије, што је тада био преседан у Српској цркви.

Једно сећање на епископа без епархије

„Владика Никанор Грујић, пјесник Светог Саве, велики проповједник и *гласовити појац*, класички образован књижевник — доста је сјетити се његове критике „Новог Завјета” — заносни демостен у народним скуповима за Маџарске буне — писао је Лаза Костић — постао је г. 1861, у вријеме Благовјештенског сабора српског народа у Аустрији -- тада још није било Аустро—угарске — посвећени владика, и био је од свих калуђера најомиљенији у народу, особито у нас, писмене омладине. Мени је тада било управо 20 година био сам правник друге године у Пешти и већ неки пјесник и „књижевник”. Ми се ђаци договоримо и понудимо се саборским посланицима да им будемо као неки секретари, а у свечаним приликама као редари, који би разрешивали гомилу и навалу народа. Они присташе и ми се слегосмо у Карловце. Али, није нама толико стало да писарујемо посланицима ни да не дамо народу да се чепа, него нам је — сад већ то сад смем признати највише било стало до тога да се прошепуримо у свом кићеном и шареном, токорсе, *народном* одијелу, што га је готово сваки ђак, под навалом пештанске моде, био себи набавио, према могућности својих старијих...

Једног дана позову ме да дођем на вечеру госпођи Живковићки, матери Јоце, потоњег барона, и потоњег владике, а тада архиђакона Теофана, Тоше. Обучем се што љепше могу. кошуљу од српског сади-платна, златом везену око врата, без ове садашње огрлице, али је била прошивена шарена свилена поша; вишњикастоцрвена тзв. „душанка”, по угледу на цара Душана у „*Историји српског народа*” Данила Медаковића; па долама са астраханским первазом и старинским сребрним пуцима; на ноге широке платнене гаће, по пољском кроју, у лакованим чизмама. Иначе, као готово и сад, дугачка и помало чупава коса. Још ме никако није „дарила мрка наусница”.

Тако ја одем на вечеру и тамо затечем велико друштво, готово сами народни посланици. Брзо сједосмо за вечеру. У прочеље сједне кикинђански посланик Миша Стојановић, отац мог школског друга Севера, као понајстарији. До њега, с лијеве, Светозар Милетић итд. У застољу млађи и незнатнији, међу њима и ја. Већ је била вечера при крају, кад ал’ ево дотрча слуга и јави нешто домаћици, она му нареди, врата се отворише и улази нови владика — Никанор Грујић. Поустајаше, поздравише га и понудише му мјесто до прочеља, између Мише Стојановића и Светозара Милетића.

Разговор се настави са владиком као и прије њега. Ја само гледам у њега, у пјесника Светог Саве. У неке, погледа и он мене, па као да му стадоше очи, не скида их са мене. „Да му нијесам на кога налик?” — помислим ја. Кад би га когод запитао, он би брзо одговорио, па опет очи у мене, глади браду и бркове, врпољи се, а мени се учини да ће ме сад запитати, да ли сам ја тај и тај. У тај се час он окрену домаћици, која је, дворећи госте, баш била стала за њим. Нешто јој говори па сваки час погледа на мене. Кад му она нешто рече он се насмија, одмахну руком и није ме више ни погледао. Кад сам га послије потражио у Крушедолу и приказао му се причао ми је свој

тадашњи разговор са домаћицом:

Молим вас, госпођо, мени рекоше да ви вечерас имате само госте, а видим за столом и једну гошћу.

— Коју то?

— Па она цура с оним дугачким вратом и с распуштеном косом у златној везеној кошуљи, што само гледа, ништа не говори, порумени кад је погледам, ал пије као момак.

— Па то и јесте момак.

— Момак? Ха, ха, ха! Збиља? Неће бити! Па то је онда као „дијете Грујица“!

На то му домаћица каже ко сам и шта сам, он одмахне руком и — l' incident etait vide!

Тек се тај разговор сврши, кад ал неко викну:

— Има нас тринаест!

Владика ћути:

— Шта? Тринаест? Па то сам ја тринаести? Опростите!

А Милетић у смијех:

Тринаест? Па шта то значи? Ко би још веровао у такве бабске бесposлице? Зар и ви г. Грујићу? Та ви сте књижевник, филозоф, па још и владика!

— Ја не верујем у то ни као филозоф, као што велите, ни као владика. Али има људи који верују, па нећу да жале на мене. Зато допустите да се опростим.

На то ће Миша Стојановић:

— Illustrissime! Сједите, молим вас. Ако би когод овдје ма и часком помислио да то не слуги на добро кад се нађу њих тринаест у друштву, ево — ја узимам све на себе. Ја сам и онако најстарији међу вама и сједим у прочељу па и право је да и ја поднесем све и да вас од свега заклоним.

Тек што је владика опет сιο на своје мјесто, стаде Милетић — испред његова носа — палити цигару на свијећи што је горјела пред Мишом Стојановићем. У том паљењу и гуркању — угаси се свијећа! Мој сусјед ме гурну:

— Видите молим вас, чуда: Дим са угашене свијеће иде управо на — Мишу Стојановића. Неће добро бити!

Све којешта! — рекох ја, љут што сам се намјерио да сједнем крај таквог шмокљана. Дим као и тринаест, а тринаест као и дим, једно смијешније и луђе него друго.

Послије поноћи разиђе се друштво.

Ујутру рано пробуди ме вика на улици. Устанем и погледам: ускомешао се свијет и нешто виче. Брзо се обучем и истрчим напоље.

— Шта је то? Шта се десило? — запитам пролазника.

Убили Мишу Стојановића!

— Кога? Мишу Стојановића, кикиндског посланика?

— Да, да, посланика на сабору.

— То не може бити! Ко га уби?

— Уби га малочас, његов домаћин, Шваба, неки Шобер. Прво је убио његова слугу што је спавао у првој соби и чувао свога господара, па ушао у другу собу гдје је Миша још лежао и тек што се пренуо на пуцањ, па и њему сасуо двоцијевку у груди. Одмах је био готов.

Светозар Милетић никад више не би сιο за сто док не изброји дружину...⁶¹

Осим наведеног сећања, остало је забележено да је на Благовештенском сабору 1861. године Никанор Грујић одиграо запажену улогу. „На историјском Благовештенском сабору 1861. године – вели се на једном месту – Грујић је био душа свега рада и најбољи говорник. Сликари су употребљавали за сликање сабора моменат кад на говорници стоји Грујић. То бејаше, бесумње, највећи српски песник у деветнаестом веку”.⁶² И још: „Грујић није био дар, он је био женијалан човек каквих се у свету ретко налазе, притом обдарен ретком енергијом и вољом... Он је био, као што се сам називао, „народни владика” и народни љубимац”.⁶³

Епископ Пакрачки Никанор Грујић /1864–1887/

„Народни владика” Никанор дуго је таворио у Карловцима као епископ посвећења, као владика без епархије, као архијереј без пастве. Најзад, „10. августа 1864. године буде Никанор једногласно од синода за епископа *Пакрачког* изабран, а потом и потврђен, док је пре тога 20. априла исте године био наменован за администратора исте дијецезе. Инсталиран је 10. септембра 1864. године”.⁶⁴

Пакрац и његов стародревни владичански двор, зидан још у XVIII веку – то је сада Никанорова нова резиденција. Ту је први пут крочио ногом као млад студент, ту сад долази као владика и одатле даље неће ићи... Али, срце му је остало у Сремским Карловцима и он је увек, кад год би могао одлазио у Српски Сион, ту да поји, ту да служи литургију, ту да буде у срећи и задовољству...

Из овога доба, заправо, млади богослов Димитрије Руварац најбоље се сећа лика владике Никанора. Као доцнији његов најбољи биограф, увек о њему говори сећајући се овога времена, увек с највећим поштовањем. Тако ће на једном месту рећи:

„Ја по својим slabим силама побројам својства Никанорова, но мал’ не заборави’ напоменути још једно његово својство, а то је – *анђеоcко* његово појање и служење”.⁶⁵ И док Иларион Зеремски констатује: „Глас је имао врло леп и изванредно јак”.⁶⁶ дотле Руварац ту мисао развија својим упечатљивим примерима које је и сам проживео: „Ко је слушао – вели – кад је он служио или појао и певао, тај је у тај мах осећао као да није на земљи. А особито ко га је слушао кад је служио при освећењу воде на Богојављење, тај није могао никад заборавити: оно његово: „Велиј јеси Господи”. ”⁶⁷

Заиста, Зеремски то није заборавио никад: „И данас причају старији људи у овим крајевима са усхићењем о богојављенском освећењу воде у Новом Саду и граду Петроварадину, на супротним обалама дунавским – које је вршио, на једној страни Никанор, а на другој страни опет познати тадањи „фрушкогорски славуј”, архимандрит Лаврентије *Гершић*. Никаноров глас разлегао би се тада далеко на противној страни дунавској...”⁶⁸

„И заиста – додаје опет Руварац – није скоро претерао што је у свом писатом писму 4. јануара 1864. године једном свом пријатељу доктору у Н. Саду у погледу освећења воде, уместо болесног епископа Платона, и ако више у шали рекао: „Но, да се испљусне Дунав из корита свога и затресу бедеми Варадински од гласа пустињачкога – приправите ми добри прашака /у то га је време мало грло болело/, који ће ми

укрепити глас мој, да се не прекине онде где треба да је једноставан и да не малакше онде где устреба да је силан као глас небесни” — јер такав је његов глас био!”⁶⁹

„1865. године — прича И.Зеремски — служио је у загребачкој /православној/ цркви о Богојављењу патријарх Маширевић и приликом освећења воде на Јелачићеву тргу, читао је Никанор апостол тако да га је чуо чак и римокатолички архиепископ у свом двору. И та *снага* гласа одржала се код њега и у старијим годинама или боље речено — чак до смрти му”.⁷⁰ Додајмо, на крају, и занимљиву кићено изречену опаску личног пријатеља владике Никанора, из ових, пакрачких дана, Буде Будисављевића приједорског, који га је одлично познавао: „Ко вас не зна за Никанора епископа? А ко га виђе ил’ чу и дивну складбу писане му ријечи упозна — нађе ли му на свем југу боља на перу златну и збору чарну, по души свијетлој и срцу милостиву? Па неће бити пуста фраза ни онај навод преч. Димитрије Руварца, да је било управ „анђеоско појање” нашег Никанора, а служење /а и пјевање/, па ко је слушао једно или друго, тај да је у тај мах осјетио као да није на земљи”.⁷¹

Никанор. „Никанр је био извредно природан, тј. веома је волео природу и све природно. Идеал му је био прост, простодушан човек, све му је у народу било мило. У том погледу, особито га карактерише ово из живота му: Још у детињству слушао је једном приликом певати у Бану у виноградима, једну сељанку девојку, по имену Дафину. Много касније, у његовим старијим годинама, славила се у Бечу у опери чувена са свога гложања /trillen/ певачица Луцерна, па кад ју је чуо, говорио је: „Куд и камо летше је певала Дафина у Бану”.⁷²

После смрти патријарха Самуила Маширевића /+ 1870/, требало је доћи до новог избора патријарха, али вођи српског народа у Војводини не указаше поверење пакрачком владици Никанору. Напротив, обрачунавали су се са њиме и светили му се, заборављајући велике заслуге његове на пољу књижевности и просвете. Поред осталог, правили су и вицеове на његов рачун. Тако, на рачун његова гласа неко је у Змајевом хумористичком листу „Жижж” /1871/ објавио виц:

Тута и Фура

Тута: О човече, ала наш владика Грујић има јаку гласину, кад на Преображеније поји „Тебе Бога хвалим”.

Фура: А зар си га чуо?

Тута: Та како га не би чуо кад је тако удесио, да се чак у Бечу чује!⁷³

Наравно, када је владика Никанор 1873. године добио „од Њ. Величанства велики крст Фрање Јосифа” и када је наменован за администратора карловачке митрополије и „правим тајним саветником Њ. Величанства”, постао је потпуно непопуларан у народу. Поједини „људи од пера” смишљали су скарадне песмице које су као шалајке певали по народу уз пратњу тамбураша. Једна од тих песмица штампана је у „Врзином колу”, листу за сатиру и књижевност који је излазио у Београду

Архимандрит Анђелић,

Калуђерски Милетић,

А владика Никанор,

Тај се влада ко павор,

Псује Бога српском роду

Што иште слободу.

„Ове се песме хоре по Земуну, Буковцу и Гордошу. А преписао их је *печач*“ — вели се у напомени.⁷⁴

Видећи ново доба у коме се јединство српског народа поцепало у партије и партаизам, видећи да није мио народу, а нарочито *бођама* партија, Никанор се хутке повукао из Сремских Карловаца. „5. новембра 1874. године опрости се Никанор с Карловцима и ево како покојни парох карловачки, Павле Малетић, записа тај његов одлазак: „При растанку мом с њим приступим му ближе, да му целивам свету десницу, а он ме предвари, пружи ми руку и сасвим преломљеним гласом рече: „С Богом, мој стари пријатељу, с Богом мој стари и добри попо, с Богом и ви моји мили Карловци, с Богом с њима и моје мило Српство — за навек!“⁷⁵ И Никанор одржа своју реч и он не виде више Карловаца, мада је од то доба у њима држано више народно црквених сабора. Но, као прави Србин иако се повукао са јавног посла, није престао и даље радити за свој народ, већ се одао писању и уређивању својих заранијих састава“.

Лабудова песма, растанак лабуда — песника са животом

„Обружен, погружен, измучен, порушен — врати се Никанор у свој мали, скромни, тихи Пакрац“ — писао је о њему један његов пријатељ и савременик. — „Колико је дебела сјета и туга налегла на ону племениту, Богу, цркви и народу преодану груд! Негдје, негдје знала би му затрептати роса на високом мисаоном челу, а велике суре очи престрла би маглица и кроза њу својим би начином врцао, сјевуцао до гроба неуталожени чемер ојађене душе...“⁷⁶

Иако незадовољан, последње дане проводио је у раду и као умировљеник живо пратио све догађаје у Српској цркви и народу. Али, „све се приближује своме крају, па и наш се Никанор приближио крају свога живота... Од Божића 1886. — пише његов биограф — владика је сасвим изнемогао, само је двапут у фебруару сишао из своје собе доле, јер су били лепи дани, а после тога поново легне и онда му се покажу на десној нози поуздани знаци смрти. Лекари су владици живот вештачки продужавали...“⁷⁷

И тако болан, примао је посете најдражих. То су за владикау Никанора били последњи састанци и вечити растанци. Тако, када је његов пријатељ Буда Будисављевић „Приједорски“ походио владикау са својом децом да их пред смрт благослови, владика му је на поласку рекао: „Сад с Богом до „лакивидјенија“ или овде или онде где нам неће требати ни земљане очи да се гледамо, ни земљане усне да се љубимо а опет ћемо зато и да се видимо и да се љубимо“.⁷⁸

И: „Кад је осетио последње дане живота запева стари песник Милутин пред смрт своју *песму* као што оно лабуд запева кад осети последње часове свога живота...“⁷⁹ Доиста, као што рече биограф, владика Никанор је пред саму смрт написао две предсмртне песме, од којих је последњу тзв. Лабудову песму, наменио да се прочита на погребу његовом. Ту своју последњу вољу и жељу саопштио је своме духовном посинку, а садањем преосвештеном епископу пакрачком Мирону /Николнћу/. Уз последње речи:

Моје срце — нека је у теби!

народни владика Никанор /Милутин/ Грујић испустио је дух, „8. априла у 2 сата по поноћи 1887. године /на други дан Ускрса/, на рукама свога духовног сина и наслед-

ника на пакрачком духовном трону — Мирона.⁸⁰ Записао је заувек испраћен речима пријатеља:

„Твоје ће *име*, само од себе, вјековима сијати!”⁸¹

Погреб и последњи целив и опроштај

Пред саму смрт владике Никанора, дошао му је у посету његов велики пријатељ и поштовалац Теофан /Божидар/ Живковић, епископ Карловачки. Он је заједно са еп. Мироном и другим угледним личностима организовао врло свечан погреб и последњи опроштајни говор. Према писању једног нашег листа, последњи испраћај уснулог пакрачког владике и митроносног песника Светога Саве, Никанора Грујића, био је много посећен од духовне и световне власти и плачућег народа:

„Дне 14 /26/ априла 1887. године, стекао се небројени народ свију слојева, да посведочи своје поштовање спрам милог покојника и покаже свету колика је љубав у грудима наспрам владике великога, множина бијаше прекрила пространу пијациу пред катедоалном црквом пакрачком — писао је очевидац ове тужне свечаности. Тачно у 9 сати пре подне доведоше ђаци са чирацима и рипидама из двора епископског владикау горњо-карловачког Теофана Живковића, уз пратњу педесет обучених свештеника.

У саборној цркви, црнилом заоденутој, бијаше у средини исте на црном одру, а у мједеним сандуцима већ од 4 дана уложено мртво тијело владике Никанора, у митри и свечаном руву, а с крстом у руци; около одра лежаше многобројни красни вијенци од пријатеља и поштоватеља, уз сјајно расвијетљену цркву. Проте и 1 игуман обслуживаше Божију литургију, уз појање хармоничног пјенија, а црква бијаше у свим просторима дупке испуњена. По свршеној литургији отпоче опијело по епископу Теофану уз педесет и пет обученијех свештеника, а кад та тужна свечаност обављена би, рече преосвештени Теофан бесједу, која потресе основом цркве, разлегаше се као гром и дирну у дубину срдаца свих присутних”:

„Благословена је, дакле, свака суза наша на гробу овом — беседио је владика Теофан — али ипак нећесе са том сузом нашом скотрљати срце наше на дно очајности пропадне. Оно је у Божијој руци. Оно је у руци вјере наше у којој је преминуо и наш велики покојник. А ми вјерујемо, као што је и он вјеровао, да Бог — све што јест и што бива — води крају најбољему. Па ће нас и овдје утјешити та вјера наша и његова. А и како да нас не би утјешила она, кад нас на то храбри, да примимо ту утјеху, и сам овај гроб, на који је кроз отворене, Васкрсенијем Христовим, царске двери, одазвала к себи покојника нашег, мила мајка његова.

„Мука ми је!” — овако је своју пошљедњу он запјевао пред своју смрт:

Мука ми је, Јао, мајко моја,
Да ми је сад лака рука твоја:
Да ме пусти на зелену траву,
А из траве подигне ми главу
И на твоје наслони је крило... —
Чини ми се — лакше би ми било!
Мука, мука... Јао, мајко моја,
Да ми је сад једна рјечца твоја,

Да упита: Како ти је, сине? —
 Па сва ова мука да ме мине!
 Мајка лежи у земљи под травом
 Не маше ми ни руком ни главом;
 Земља нема ни уста ни рјечи,
 Ал' из траве дух материн јечи:
Ако хоћеш да те мука мине,
а ти ходи к мени, јадни сине! 82

„За доказ чувства својега — пише извештач — стаде многобројно скупљени народ јецати и плакати, осјећајући да је то сам његов дух тако осјећати и мислити, а рука му овјековечити могла! И још рече владика Теофан: „Грујић је био у друштву човјек, међу старима наискренији саветник, млађима узор и примјер, дјеци пријатељ и саучесник, у цркви апостол, у монархији државник, млађем нараштају учитељ и наставник, једном речју, у сваком смислу риједак појам на обзорју и цркве и народа”. Спомену владика Теофан труд и рад на књижевном пољу, напомену деветнаест што печатнијех, што у рукопису налазећих се дјела његових... 83

По свршеној бесједи, стаде поред покојника, чита му дивну молитву опростницу, благослови, пољуби га у руку, и тронут, одступи, да му благодарно свештенство цјелива последњи пут десницу, којом их је не мало у 24 године владичанства све посветио и у свети чин увео! Како је гроб покривен, а ковчези затворени, пронесоше га поред, овде горњег програма, 84 обучени свештеници кроз свечано обучену варош уз запаљене светиљке варошке, а добри Бог посвједочи да милује свог угодника, јер леп дан украшаваше ту тужну светковину.

Владика Грујић би донесен на скупно гробље пакрачко, код Гавринице названо, и ту би положен у посебан, за то гроб, да народни владика *међу народом* почива у перивоју природе и да тај гроб свети прича земљи и народу — где почивају свете мошти ријетког првосвештеника, митроносног пјесника, узор — родољуба, незаборављеног поборника православне вјере и народне светиње, царем и краљем накићеног, дјелма узвишеног, а љубави и силином Духа недостижног, великог владике пакрачко — славонског Никанора Грујића, кога ће спомен у народу бити сјајнији од миједа и камена, који ће примјером служити — како треба живљети и радити за народ и кога ће дјела, док је свјета и вјека, превазносити и славити...

А народ српски ће одужити велики дуг и поштовати самог себе, ако видљивим знаком обиљежи, а љубави својој посвети мјесто гдје му лежи његова дика и понос, који само вјекови рађају и који као најсјајнија звијезда на обзорју народњем сјају — док је свода небеског. 85

Тако је непознати извештач, биралим речима, описао опроштај свештенства и народа са владиком Никанором Грујићем. Касније, наследник Никаноров — Мирон, поставља овај гранитни велики крст који и данас стоји на владичином гробу. Навиру нам у сећање стихови једанаестерци из познате му песме *Мој гроб*:

...И на гробу моме, вечном дому мом,
 Дићи ће се дрвце у расцвету свом.
 Рашириће гране, осенчиће лад,
 А њему ће прићи путник неки млад;
 Оставиће терет, с лица отрт зној

У мислима тражећ он завичај свој.
Запеваће песму, одјекнуће гај —
„Завичају мили, одмора ми дај!”
Узабраће, можда, још и који цвет,
Па одморан ићи све даље у свет...

Путник?

Полазећи са тужно свечаног места, и покадшто се осврћући лицем гробу владицином у знак опроштаја, оног његовог опроштаја: до „пакивидјенија”, као да чусмо у себи ехо жалосних врба са Никанорова гроба:

„Ја сам давни путник...

Ја сам давни путник тај...

Ја сам давни путник тај, што носи јад...”

1 Беседа на парастосу блаженопочившег епископа Никанора Грујића, говорена у св. Богородичиној цркви у Земуну, 17. маја 1887. године — Димитријем Руварцем, парохом земунским. /Прештампано из „Хришћанског весника” трошком земунског црквеног одбора/, Београд, 1887, с. 38 и даље.

2 „Јавор /лист за забаву, поуку и књижевност/, бр. 16, у Новоме Саду, 19. априла 1887. године, с. 241, некролог „Никанор Грујић, митроносни песник српски и православни епископ пакрачки” /1810–1887/.

3 Сравни и казивања Илариона Зеремског: „Иначе, у разговору, карактерисао је /Никанор/ обично свога оца да је био рис, а мати блага душа, која је увек тога риса унела својом добротом и нежношћу да укроти. То се обоје дивно стопило у лепу хармонију у њихову сину Милутину — Никанору. Био је силовите природе и умео је да букне и да се ражљути, али урођене срцу му — благост и нежност, умеле су набрзо да учине крај тој љупћи”. /Предговор „Аутобиографији”, Ср. Карловци 1907, С. Карловци 1907, с. XV/

4 Аутобиографија Никанора Грујића, некад. епископа пакрачког, „Богословски гласник”, часопис за православну богословску науку и црквени живот, год. III, Сремски Карловци, 1904, с. 49 и даље.

5 Исто, с. 49 и даље

6 Исто. Види: „Аутобиографија”, Ср. Карловци 1907, 13.

7 О томе како је добио име Михаил, Никанор је причао у својој „Аутобиографији” /с. 15/ овако: „Кад предам професору Цистерцити, Петру Хеђи, школску сведоџбу, коју сам донео из Мухача, а њему пане у очи моје име Милутин, па ми рекне мађарски: „Који је то ђаво Милутин? Да није Михаил?” А ја му одма одговорим: јест, јест, Михаил — и он упише место Милутин, Михаил; и под тим именом свршио сам све латинске школе и богословију, а носио сам га и после, док га нисам заменио калуђерским именом — Никанора.

8 Види: Аутобиографија Никанора Грујића, некад. епископа пакрачког, за штампу приредио архим. Иларион Зеремски, У Срем. Карловцима, српска манастирска штампарија, 1907, с. 23–4. Овај, врло важан одломак, који баца више светлости на његове певане песме у народу, препричавали су његови доцнији биографи свако на свој начин. Тако, Д. Руварац: „...По свршетку права, пропутовао је Михаило Славонију са својим другом Остојићем и том приликом посети тадашњег владику пакрачког Хранислава, који га као сиромашна, а добра ђака обдари... и при-

ликом свога бављења у Славонији, певао је до 30 веселих љубавних песама, од којих су многе и печатане биле у српским и хрватским песмарицама. Када је 22 септембра 1836 умро митрополит Стефан Стратимировић, Михајло пева песму о смрти његовој, коју су српски ђаци певали кад год би се састали” /Црквене беседе Никанора Грујића, бившег православног српског епископа пакрачког, у Земуну, 1892, с. IX „Животопис Н. Грујића...”/, затим, Андра Гавриловић: „По свршетку школа, пропутовао је Славонијом. На томе одмору испевао је око тридесет веселих и љубавних лаких песама, које су брзо прелазиле у публику, а неке су и штампане”. /Знаменити срби XIX века, година II, Загреб, 1903, с. 16./; најзад, Ђ. Магарашевић: „Кад је Грујић свршио прву годину права у Печују /1836/, он је те године о школским феријама са својим пријатељем Јосифом Остојићем пропутовао Славонију... Грујић је на том свом путу о феријама по Славонији певао преко 30 веселих љубавних песама, а многе су од тих штампане у нашим песмарицама и српским и хрватским... Многа шаљива, љубавна и весела друштвена песмица, потекла је из његова пера, а многа од тих песама певала се и тада, а пева се још и данас у нашем друштву. Тих ћемо песама наћи у нашим старијим песмарицама /„лирама”/, почињући од 1874. године, па до најновијега времена...” /„Живот и књижевни рад Никанора Грујића, пакрачког владике”, студија, Рад Јазу, књ, 156, Загреб, 1904, с./.

9 Јавор /Нови Сад/, 1891, с. 506: Из Српске прошлости /Прилози из збирке Максима Лудајића/.

10 Орао календар за 1887, Нови Сад, с. 113.

11 Јавор, исти чланак.

12 Орао календар, исто. Тако и Голуб, лист за децу, који је излазио у Сомбору, у бр. 11 од год. 1887. пише. „Због његове честитости, волео је нашег Милутина Грујића и туђин, а Срби су се управо поносили што је Србин, особито још и зато што је он свагда веселе нарави у друштву, певач и веселјак, да му је тешко било пара наћи. Не само да је знао певати, него је и сам песме састављао и гласове /арије/ им давао...”

13 Ђ. Магарашевић млађи, наведено дело, с. 98. Ту он наводи песму „Луло моја, разбибрило умилна, многих срца богиња си ти силна”. Међутим, још у „Забавној песмарици” Јеремије О. Караџића /Бгд, 1854, бр. 65/ новоди се и текст песме шаљивке „Луло моја сребром окована” са потпуно истом фактуром стиха. И ова ће песма бити Грујићева, а она је и популарнија била од прве, о чему сведоче и нотни записи: 1/ Ф. Ш. Кухач: „Јужнословенске народне попиевке”, Загреб, 1882, књ. бр. 1425: „Луло моја...” / из Визара у мађ. Подравици/, 2/ Антон Стохр: „Албум хрватских народних пјесама”, Загреб, б. г., бр. 53, с. 47.; 3/ Стеван Ст. Мокрањац: „Луло моја”, рукопис, за мушки хор 1897. године. 4/ Горонић Бранко: „Луло моја”, рукопис, б. м., б. г. /заоставштина М. Младеновића и Л. Лауре/, Музиколошки институт при САНУ, Београд. ; 5/ Лајонел Баден: „Српске песме” /„Serbian Songs”/, Вертекоп /1916 – 1918/: „Што немам папира...” /бр. 14/, искварен текст, рукопис у Музиколошком институту; 6/ Мустафа Мулалић: „Југословенска мекамска пјесма и свирка” рукопис, песмц бр. 2349 „Луло моја, сребром окована” /Војводина/; 7/ На плочи радио–Београда, коју пева Драган Живковић – Тозовац.

14 У Друштву /„Домаћине драги, гостољубче благи...”/ такође је сачувана само по песмарицама. Текстовне варијанте ове винске песме Милутинове побележио је Боривоје Маринковић у књизи Српска грађанска поезија, књ. II, Београд, 1966, с. 456, бр. 424. Томе треба додати и нотне варијанте: 1/ Ф. Ш. Кухач: „Јужнословенске народне попиевке”, Загреб, 1881, књ. IV, бр. 1360, с. 134., 2/ К. Катинели: „Јужнославјанске пучке пјесме” /за пијанофорте приређене/, свезак I, Беч, 1847, бр. 11, 3/ Вјекослав Клаић: „Хрватска пјесмарица или сбирка пјесама за скупно пјевање”, Загреб, 1893, одељак V, бр. 3.

15 Ћ. Магарашевић млађи, наведено дело, с. 99. Текст песме друштвене Уз чашу /„Добри домаћине и сви гости с њиме...“/, налази се такође у многим рукописним и штампаних српских и хрватских песмарицама. Тако: 1/ Славољуб Славончевић /Лука Илић – Ориовчанин/: „Славонске варошке пјесме“, Загреб, 1844, бр. 44 /„Чаша“/; 2/ Јеремија О. Карацић: „Забавна песмарица“ /Београд, 1854, бр. 140/, 3/ Велика српска народна лира са 1600 песама, В. Кикинда, б. г., 4/ Корнелије Станковић: „Србске народне песме“ /посвећене кнезу Данилу/, Беч, 1859, бр. 15; 4/ Исидор Бајић. „Записи народних песама“ /I–XX/, рукопис, бр. 28. Библиотека МУзиколошког института.

16 Автобиографија Н. Грујића, с. 25

17 Ћ. Магарашевић, наведено дело, с. 124–5 доноси одломк ове песме из средине, тако да јој се незна почетак. Међутим, у Рукописном одељењу Матице српске у Новом Саду налази се једна рукописна „Песмарица, која садржи у себи разни србски песама“, а коју је писао неки карловачки богослов Симеон Мајински 1847. године /сигн. М 11001/, и у којој се на с. 226–7, под бр. 172 налази цео текст поменуте Грујићеве песме. Почетни стихови ове песме гласе: „Сакри Фебе за облаке своје сјајне данас зраке...“ Мелодја није сачувана. Али, колико је она била популарна и раширена у богословским круговима, говори следећи податак. У листу Световид од 17. августа 1868 /бр. 125./, који је тада излазио у Београду, налази се песма Стефана Видаковића /1834–1904/ „Сузе за Књзом Михаилом“ /приређено из познате песме почившег митрополита Стефана Стратими-У Врднику, у Фрушкој. Трећа строфа гласи: „Ал на овог свјета стази сад утјехе не налази, Михаила књаза груди – ладна земља љуби“. Цела строфа је Милутинова, само је уметнуто име књаза Михаила.

18 Обе песме навео Ћ. Магарашевић у споменутој студији на с. 97 и 100. Према фактури стихова „Молитве“, може се закључити да се и она, вероватно певала по некој мелодији коју јој је Милак одредио.

19 „Србска новина или Магазин за художество, њижество и моду“, бр. 76, 1838. /према И. Зеремском то је било у истом часопису, али за 1839./.

20 Автобиографија Н. Грујића, с. 34

21 Текст песме „Многи vele људи...“ /види у књизи „Српска грађанска поезија“/ Београд, књ. I, 1966, књ. I, бр. 71, с. 249 – 251 и књ. II, с. 334, где су набројане све рукописне песмарице где се текст ове песме може срести. Важно је истаћи да је сачуван и један нотни запис у бележењу Ф. Ш. Кухача /„Јужнословенске народне попиевке“, Загреб, 1878, књ. I, бр. 73, с. 57, са насловом: „Без пријатеља не може се живити“. из Славоније/, тако да и данас можемо чути како се ова песма певала.

22 Текст песме Волим дјака /„Венеро прелепа...“/ налази се само у Славољуба Славончевића „Славонске варошке пјесме...“, књ. I, 1844, бр. 15. мелодија није очувана.

23 Сравнимо ли метричку структуру и облик прве строфе у две познате Грујићеве песме „Добри домаћине“ и „Домаћине драги“ у две песме које му приписујемо, тј. „Многи vele људи“ и „Венеро прелепа“, као и фактуру стиха и облик строфе у двеју доцнијих његових песама, „У времена млада...“ и „Постанак Стражилова“, добићемо следеће:

1 Домаћине драги	2 Добри домаћине	3 Многи vele људи
Гостољупче благи,	И сви гости с њиме,	да од женских груди
дај ми чашу малу,	Хвала драгом Богу	човјек много страда
ако хоћеш да шалу	кад вам данас могу	јошт ако је млада
проводим.	певати.	памет му.

4 Венеро прелепа,	5 У времена млада	6 -----
Богиньо премудра,	очевидно страда,	-----
Што ћу те молити	пре много година	но красоти Срема
мислим да ћ' добити	омилени свима	подобнога нама
до скоро.	богослов.	предјела.

Да ли у свим песмама дише дух једног творца?

24 Д. Руварац. Животопис Никанора Грујића, бившег православно–српског епископа Пакрачког, предговор књизи Црквене беседе Н. Грујића, Земун 1892, X.

25 Ђ. Магарашевић, наведена студија, с. 4.

26 Автобиографија Н. Грујића, с. 32.

27 Исто, с. 23

28 Ђ. Магарашевић, наведена студија, с. 5. О томе моменту говоре и други биографи Грујићеви: „Свршивши права, прешао је Милутин из туђинског Печуја у ондашњу матицу живота српског и готово једино просвјетно опњиште српско – у Сремске Карловце. Ту је он 1840. године најодличније свршио богословију и испјевао доста лијепих, веселих и родољубивих пјесмица српских, којима је честитим и мелодију давао, да су по цијелим Карловцима ориле се из веселих ђачких грла, али је он ту први пут осјетио и жаоку гадне злобе и зависти људске, које му је и послије цијелога вијека загорчавала многе дане његова родољубива живота” /Радослав Грујић, Говор.../; „У тим његовим пјесмама, које је спјевао за вријеме учења богословије, огледа се, не само песнички дар, но и одушевљење песничково за Српство. Песме су се његове врло радо читале и оне изгледају међу песмама осталих песника – као орао међу голубовима”. /Д. Руварац, наведено дело, XII.

29 Тај псеудоним узео је стога што се у исто време по хрватским књижевним листовима почео јављати неки песник /Иван Трнски?/ са потписом Милутин. Зато он стави испред свог имена ознаку „Срб” – Милутин. Иначе, као што пише у „Јавору” /1887, бр. 16/, „Никанор Грујић се у младим годинама својим потписивао – М. Грујић, још и „Милутин”, „Срб – Милутин” „Наум” /у „Седмици” за г. 1856, бр. 16/ под веома лепим спевом „Србкиња код навијања”, имитацијом Шилерова „Звона”, а чини нам се да су и песме са потписом „Зорана” у Медаковићевој „Седмици” из пера Никаноровог... „Ни до данас његове песме нису угледале света у једној збирци”.

30 У Антологији старе српске поезије, саставио Младен Лесковац, /Нови Сад – Београд, 1964/, унете су ове његове песме: Прстен /1838/, Идеалу /1842/, Вараланци Нади /1842/, Сива магло..., Мој гроб. Наравно, састављач се није служио примерима певане поезије Милутинове, тако да је овај избор из песништва његовог само бледа скица његовог импозантног песничког духа.

31 Ђ. Магарашевић, наведена студија, с. 5

32 Сведочење о томе да ће ова популарна песма бити младог Милутина Грујића, први пут је изнесено у његовом некрологу у „Јавору” /1887, бр. 16/, а касније је то потврдио „Јаворов” уредник др Илија Опћановић „Абуказем” у истом листу, за 1892 /бр. 10, с. 159/. Песма је носила испрва наслов „Белка”, али се касније певала као „Милка”. Утврдили смо да је најстарији записани текст ове песме у једној песмарици од 1845. године, али је сигурно да је песма испевана још раније, пре 1840. године, када је млади богослов Милутин завршио богословију. Ова је песма у свом певаном руху до наших дана стигла, на том путу од првих записа до данас срећемо је и музички записану много пута. Од нотних записа вредно је истаћи три: 1/ нотни запис Корнелија Станковића /„Србске народне песме”, посвећене Србкињама, Беч, 1859, с. 14–15/; 2/ Фране Ш. Кухача /„Јуж-

нословљенске народне попевке'', Загреб, 1879, књ II, са три нотна записа, од којих је најинтересантнији онај под бр. 534, са другачијом мелодијом/ и 3/ Јосиф Маринковић: I коло српских народних песама /1881/, Београд, 1939.

33 Јован Скерлић: Никанор Грујић, Писци и књиге, књ. I, Бгд, 1964, с. 299. Ни за ову песму није утврђено кад је настала, јер то нико никада до сада није радио. Ипак, биће да је она настала у карловачком периоду /1837–1840/. Ова песма младог Милака сачувана је такође само захваљујући старим штампаним и рукописним песмарицама. У штампаним песмарицама, нарочито у познатој „Забавној песмарици'' Јеремије О. Караџића /Београд, 1854/, штампане су само четири строфе, и те строфе су се певале. Али, ова песма је имала чак десет строфа што се види из једне карловачке рукописне песмарице. Мелодија ове песме такође је спасена од заборава и налази се записана у ових мелографа: Фрањеш. Кухача, Мите Топаловића, Исидора Бајића, Петра Михајловића и Тихомира Вујичића. Ову песму има на магнетофонској траци др Димитрије Стефановић, по певању игумана манастира Лепавине, Јована. Најзад, и садашњи епископ пакрачки, Г. Емилијан, зна мелодију ове песме.

34 „Јавор'', 1887, бр. 16, с. 243. /Овај знаменити некролог писао је вероватно др. И. Опњановић, уредник листа, некад карловачки ђак.

35 Ј. Скерлић, наведени есеј, с. 299.

36 Тако у сачуваној рукописној песмици „Собране разне Песме Србске и од Мијаила Николајевића написане 1845'' /Рукописно одељење Матице српске, сипн. 10001/, песма бр. 46. Нарочито занимљиве варијанте ове песме штампало је Богдан Чиплић у раду „Једна непозната рукописна збирка војвођанске грађанске лирике из 1862 /Књижевни север, Суботица, XI, св. 3–4, с. 124–131/. Мелодија није сачувана.

37 Види: „Песмарица, која садржи у себи разни србски песама'', Симеона Мајински-ји, 1847, бр. 105 /Рукописно дело Матице српске, Нови Сад, сипн. М 11001/. У овој незапаженој, али врло вредној песмарици, може се брижљивом анализом наћи сигурно и више Милутинових песама, од којих пажњу привлаче: „На ономе равном пољу дугом широком /бр. 103/ и Под Фрушком Гором зеленом /102/ и др.

38 Автобиографија Н. Грујића, с. 40–41

39 исто, с. 48

40 Лазар Богдановић: „Српско–православно пјеније карловачко'', „Српски Сион, 1893, бр. 17, с. 267. Говорећи у том чланку о првим знаменитим појцима, нарочито о Д. Крестићу, Богдановић закључује: „Од тадањег грчког пјенија сада се на архијерејским службама поје само „Херувимка'' 5. гласа и „Тон деспотин'', а оно друго лепо пјеније карловачко, тешко да ко данас зна...'' Говорећи о Јанићију Поповићу, он каже да је био Крестићев ђак. „Тај Јанићије био је за време митрополита Станковића и Рајачића дворски капелан, економ и надзорник „благодјејанија'' у Карловцима, а после игуман фенечки. Својим умиљатим гласом и особито вештачким пјенијем, стекао је он љубав и наклоност Рајачићеву, те га постави за игумана фенечкога. Кад год је Рајачић служио, Јанићије није смео фалити, да му оптоји „Тон деспотин'', који је тако дивно изводио и појао „јако дивитсја јего''. „Дакле, од њега је и Никанор научио „Тон деспотин'', али је ту мелодију применио на црквенословенско „Хвалите''.

41 Хвалите на „Тон деспотин'' забележили су многи наши мелографи српског црквеног појања. Тихомир Остојић, Стеван Мокрањац, Јован Козобарић, Л. Лера и П. Зубан и други.

42 Автобиографија Н. Грујића, с. 48

43 Радосав М. Грујић: Говор у славу владике Никанора Грујића–Срб Милутина, приликом стогодишњице његовог рођења, говорио 1. децембра 1910. на парастосу у Пакрацу, Р. М. Г.

/Богословски гласник, књ. XIX, св. 1, Сремски Карловци 1911, с. 49–61.

44 Иларион Зеремски, предговор „Автобиографији“, с. XV.

45 Буде Будисављевић–Приједорски: „Неколике моје успомене на Никанора Грујића“ /прештампано из „Богословског Гласника“/, у Сремским Карловцима, 1907, с. 5.

46 Никанор Грујић је говорио и писао ијекавски.

47 Вукова преписка,

Вук испрва није имао високо мишљење о Грујићу, па је, нарочито у писму од 27. I 1848. реаговао њему својствено, вуковски, на личност Грујићеву. Било је то реаговање рањене звери и лукаве лије, после оне мисаоне Никанорове књиге „Примјетби“ на Вуков превод Новог Завјета. Ипак, касније су се обојица зближили и чак постали пријатељи.

48 „Автобиографија“ Н. Грујића, с. 62.

49 Милорад П. Шапчанин: „Сањало“, Целокупна дела, књига друга, с. 350

50 Позната песма младог Светозара Милетића – „Већ се српска застава свуда вије јавно“ настала у Буни 1848.

51 Јаков Игњатовић: Мемоари /Рапсодија из прошлог српског живота/, Београд, 1966, с. 284–286.

52 „Автобиографија“ Н. Грујића, с. 60

53 Живот др–а Јована Суботића /Автобиографија/, Књ. МС бр. 5, други део: Пролеће, У Новом Саду, 1902, с.91–2. Књижевник Мита Калић је овај догађај описао још подробније: Никанор Грујић – пише он – се истакао својим беседничким даром и беседама, којима је слушаоце знао да занесе... Кад је 1848. године била скупштина аустријских Славена у Прагу, буде од народног одбора у Карловцима уз др–а Суботића, Ђорђа Стојаковића, проту Стаматовића и Никанор Грујић изаслан, да се у Прагу о жељама аустријских словенских народа посаветује. Чеси, жељни видети и чути православну службу, замоле српске свештенике да одслуже службу, нашто ови под ведрим небом, наред пијавце начинивши олтар /часну трпезу/ одслуже литургију уз непрегледну множину света. Црквене песме за литургију казивао је Никанор Грујић /и Стаматовић/ музичарима, који су их ставили у ноте, ови опет научили певаче тако да су неколико стотина чешких певача одговарали на јектенија и појали на служби као да су у православној вери одрасли...“ /види: Српски књижевници, II део, за народ написао Мита Калић, Нови Сад, 1891, с. 31–2/.

54 У славу и спомен владици Никанору Грујићу, о Св. Сави 1889. год., Миша Димитријевић /Говори у свечаним седницама књижевног одељења Матице српске/, Летопис МС, 1889, књ. 158, с. 111.

55 Корнелије Станковић: Српско црквено карловачко појање, Београд, 1922. Из Предговора академика Стевана Тодоровића, сликара.

56 Д. Руварац: наведена студија, с. XIX.

57 Ваистину, из Кувеждина кога је он својим трошком уредио, па је тај манастир био једно време и уточиште уметника док је он био архимандрит. О томе вели: „У Кувеждину се налазио већ од дужег времена академски живожисац Павао Симић /1818–1876/. Симић је – прича Никанор – био у Карловцима 1. маја 1848. када је држана Мајска скупштина... Ја га наговорим да нацрта на платну слику те знамените скупштине Мајске, коју је довршио /1849/, а после је дао литографисати у Минхену“. Осим тога нацртао је по идеји Никаноровој Симић „и слику Бирчанин Илије како предаје, по речима народне песме, порезу Мехмед–аги левом руком, а десну држи на јатагану, којој је слици додао још слику Хаци–Ђере и Хаци–Рувима, како претапају злато и са њиме ситне књиге пишу, а рају око себе сетују...“ Никанор најзад истиче да је те слике поклатио после 1865. године протосинђел у Теофану Живковићу и то – „заједно с портретом

мојим који је малао песник и живописац Јакшић” /Ђура, 1832–1878/. /види „Автобиографију”, с. 64/.

58 „Автобиографија” Н. Грујића, с. 88.

59 Тих година се певала свуда по Српству песма „Кад већ српска крвца тече/за слободом свак се пече...”, коју је штампала у „Седмици” родољубива српска песникиња Софија /Клара/ Вујићева /1827–1867/. Песма је била посвећена храбрим Црногорцима који су тих година освојили Жабљак од Турака. Бележећи ноте те песме, мелограф Ф. Ш. Кухач је записао: „Каже се да је текст и напјев /!/ од пакрачког владике Грујића”.

60 Д. Руварац, наведена студија, с. XX.

61 Лаза Костић: Из мога живота /Како сам упознао Никанора Грујића/, „Босанска вила”, 1910, бр. 7/8, с. 99–101.

62 Андра Гавриловић: Знаменити Срби XIX века, година II, Загреб, 1903, с. 16. Ову тврдњу подупиру сви они који су га познавали: 1/ Ј. Игњатовић: „...Грујића глас се громовито разлеже. Глас чрезвичайно јак, али што јак, да се надалеко чути може, али пријатан, сребрно-звучан – свака реч чисто изражена, све гласове надвисује, нити се познаје да се усиљава, нити му је речца рапава; 2/ Гита Гершић: „Архимандрит, чувени беседник – Никанор Грујић... И као да и сад гледам пред собом импозантну, мушку појаву тога одличнога Србина и говорника из чијих су уста текле речи као бисерна струја, која слушаоце заноси и очарава...” /„После педесет година”, Земун, 1912/; 3/ Миша Димитријевић: „Песника Срб–Милутина наткрилио је куд и камо говорник Никанор”. ; 4/ Буде Будисављевић: „...Кад би стао приповиједати... бирана кита наше госпoде слушала је готово без даха велерјечје, пуно дубоке црквене свијести... Јер очарани бежу овим ријетким ужитком”. ; 5/ Радосав Грујић: „А зато је у згодним тренуцима током ријеке његова живота и могло бити оних величанствених слапова из 1848, 1850 и 1861. године, који су свежином својом освежили многа срца нашијех отаца, а снагом бујице своје, распламтјели у грудима њиховијем жарку љубав и потакли силну вољу на велика дјела за славу и срећу народа свога...”

Одиста, Никанор Грујић је овековечен кичицом као говорник кога слуша најпааметнија интелигенција српска на слици „Посланици на Благовештенском сабору 1861. године”.

63 „Браник”, 1887, бр. 43. /некролог Н. Г./.

64 Д. Руварац, наведена студија, с. XXII.

65 Д. Руварац, исто, с. XXVII.

66 И. Зеремски, предговор „Автобиографији”, с. XV.

67 Д. Руварац, исто, с. XXVII.

68 И. Зеремски, предговор „Автобиографији”, с. XVI.

69 Д. Руварац: Беседа на парастосу Н. Г., с. 36.

70 И. Зеремски, предговор „Автобиографији”, с. XVI.

71 Б. Будисављевић–Пријеорски, наведено дело, с. 8.

72 И. Зеремски, предговор „Автобиографији”, с. XVI.

73 Жјжа за 1871.

74 Врзино коло, Београд, бр. 18 за 1873. годину. Било је тих претераних вицева на његов рачун и више: напр. онај у „Комарцу” А. П. Зуба са насловом „прњаворски владика и бабице” где су насликали лик Никаноров очекујући да он реагује, па да на слици препрзна себе и да на тај начин сам исказе да је он тај прњаворски владика. Наравно, владика је прозreo њихову намеру и није хтео реаговати. И тако су га „волели” наши „добри” књижевници од пера, па нек се и то спомене, нек се не забораве завидници.

75 Д. Руварац, Беседа на парастосу Н. Г., с. 35.

- 76 Б. Будисављевић—Приједорски, наведено дело, с. 5, 6.
- 77 Ђ. Магарашевић—млађи, наведена студија, с. 53.
- 78 Б. Будисављевић—Приједорски, наведено дело, с. 10.
- 79 Ђ. Магарашевић—млађи, наведена студија, с. 54. „За лабуда причају стари да он уочи своје смрти пева последњу песму, која му је најлепша”.
- 80 Ђ. Магарашевић—млађи, наведена студија, с. 54.
- 81 Б. Будисављевић—Приједорски, наведено дело, с. 14.
- 82 То је лабудова песма покојног епископа пакрачког Никанора и песника Срб—Милутина. Ова је песма била штампана најпре у листу „Наше доба” /1887, бр. 47/, а затим је донета и у другим листовима: Фрушка Гора /1887/, Народне новине /1887/, Српски лист /1887/, Ђачки пријатељ /1911/, Њива /1911/, Женски свет /1911/. Текст „Лабудове песме” објављен је и у антологији „Породица у уметничкој песми српској”, приредио Милан Шевић /Нови Сад, 1908, с. 81/. „Његова пошљедна пјесма — пјесма бијелог лабуда — говори да је Рад. М. Грујић — казује нам необично јасно ту нежност и љубав старца Никанора према доброј мајци својој. Изнурен тешком бољетицом, спремао се велики владика на пут вјечности; па да одлане болном срцу своме, он пошљедњи пут затеже тужне струне своје пјесничке душе и пјева:
- Мука ми је, јао мајко моја!
Да ми је сад лака рука твоја... итд.”
- 83 Књижевни је рад Никаноров признаван, јер га је Матица српска изабрала за свог почасног члана, а Матица словачка у Турчанском Св. Мартину именовала својим чланом. 1. августа 1848. године постао је чланом друштва србске словесности, а 1883 изабрало га је Српско учено друштво у Београду за свога дописног члана. /Д. Руварац/.
- 84 Програм: „Спровод иде из цркве, преко тржишта, покрај поште, враћа се чаршијом на траг и иде на гробље. На спроводу том стајаће се и благосиљати код цркве Св. Илије, у Русији код крста и код крста на Гавриници...”
- 85 Наше доба, 1887, бр. 43. Уз овај извештај, треба додати и брзојав загребачког листа „Србобран”: „У уторак 14 /26/ априла о. г. у 9 сати служба Божија. После опело. Служио владика Теофан Живковић са 50 свештеника и изговорио дивно надгробно слово. Сав народ у цркви љуто плакао кад је владика Теофан прочитао песму коју је покојни владика себи у очи смрти певао. Владу заступа Станковић. Заступљено и католичко свештенство, све власти целе жупаније. На пргреб дошли многи изасланици црквених и политичких општина. Много народа стигло из далеких крајева, нарочито из Хрватске и Славоније. Дошао и Руварац архимандрит. Спроводу присуствује 4000 душа. Пок. владика сахрањен најсвечаније на гробљу. Велики жупани, беловарски и пожешки, дошли на погреб. Неумрли владика оставио 19 дела, које у рукопису, које већ штампаних. Тестамент оставио усмен”.

S u m m a r y

Georgiye Diyak

BISHOP NIKANOR GRUYICH AS POET (1810 – 1887)

The author does not hide his admiration for Bishop Nikanor of Slavonia, who was a widely renowned poetic and patriotic figure in the Serbian Romanticism. He was famous for his musical and singing capacities, as well.

The struggle against oblivion is the struggle against death. Only God has the unshakeable „eternal memory“. Therefore, every creative undertaking of man – especially poetry – yearns for eternity in Him.